

КМІС

КМІС^{KS} Review

01/2013 (5)

В номері:

*Історія КМІС в інтерв'ю,
поздоровлення КМІС з
ювілеєм*

*Динаміка ставлення
населення України та Росії
одне до одного*

*Як українці бачать
турботу про власне
здоров'я*

*Оцінка ефективності
проекту соціальної
відповідальності ЄВРО 2012*

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Дорогі читачі!

**З Новим роком і
Різдвом Христовим!**

Перед вами 5-й номер журналу КМІС-Рев'ю, це огляд роботи Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) за четвертий квартал 2012 року.

Цей номер присвячений 20-річчю КМІСу. Взагалі-то ми працюємо 22 роки, але у грудні виповнюється 20 років з моменту реорганізації і перетворення нашого центру в Київський міжнародний інститут соціології.

Ми маємо надію, що видання електронного журналу сприятиме виконанню нашої місії – надавати високоякісну інформацію про стан українського суспільства і суспільну думку різних категорій населення.

Нашої розсилки дуже легко позбутися: надішліть мейл із темою «UNSUBSCRIBE» за адресою review@kiis.com.ua – і Ви його більше не одержите. Якщо ж, навпаки, когось із Ваших знайомих це може зацікавити, сміливо пересилайте їм посилання на наш журнал. Підписатися на «КМІС-РЕВ'Ю» легко: просто скажіть нам про це у своєму листі й надішліть на цю ж адресу review@kiis.com.ua.

Будемо раді будь-яким запитанням, зауваженням і пропозиціям.

Контактна особа – Тетяна Пяковська (tpiaskovskaya@kiis.com.ua).

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ КМІС В ІНТЕРВ'Ю, ПОЗДОРОВЛЕННЯ КМІС З ЮВІЛЕЄМ

В.Е.Хмелько о становлении КМІС	3
Мелвін Кон. Про створення КМІС	10
Славко Мартинюк. Шалені повороти історії (з дорожніх заміток грудня 2004)	15
Алексей Левинсон. У социологии в наших странах — гражданская миссия	17
Михайло Міщенко. Якби КМІСу не було, його слід було би вигадати	19
Эвелин Броммет. Три проекта и бонус	20

С.ПОРИ РОКУ

Соціально-політичні дослідження

Росія та Україна. Любов крізь роки. (Динаміка ставлення населення України та Росії одне до одного)	21
--	----

Дослідження здоров'я

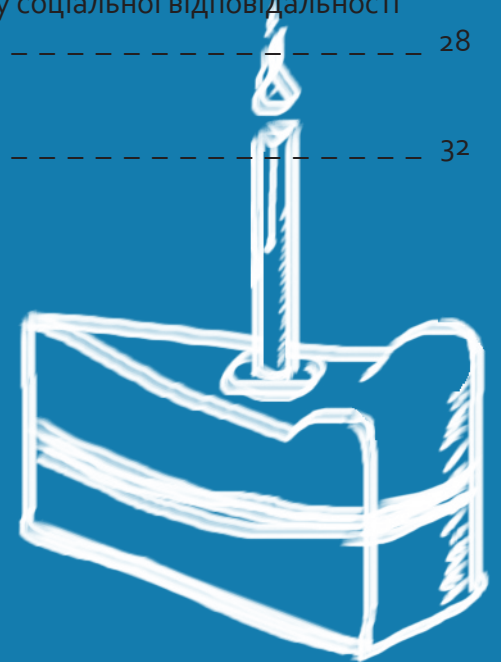
Здоровенькі були. (Як українці бачать турботу про власне здоров'я)	25
--	----

Маркетингові дослідження

Поважай культуру вболівальників: оцінка ефективності проекту соціальної відповідальності ЄВРО 2012	28
--	----

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ГУМОР

Анекдоты о суде	32
-----------------	----

Валерій Хмелько
Роман Ленчовський

В.Е.ХМЕЛЬКО О СТАНОВЛЕНИИ КМИС (Из бесед В.Е.Хмелько и Р.И.Ленчовского в проекте «Лица социологии Украины»)

*Конец 80-х — начало 90-х годов — это «перекресток» множества кардинальных событий в общественно-гражданской, социально-институциональной и профессионально-личной судьбе, о которых мы беседовали многие часы с **Валерием Евгеньевичем Хмелько**, однокурсником по философскому факультету во второй половине 60-х, старшим другом и коллегой все последующие годы... Вниманию читателя предлагается фрагмент текста этих бесед, непосредственно относящийся к предыстории и становлению КМИС.*

*В силу обстоятельств политического характера В.Е. Хмелько оказался к 1-му мая 1990 года буквально «за воротами» республиканского партийного научного института. О символизме этой даты в то время как-то не думалось, повод же — ультиматум руководства института: выйти из руководящего органа «Демократической платформы» в Компартии Украины или оставить институт — заставлял не только принимать принципиальное решение (решение, которое соответствовало бы жизненным принципам), но и задуматься о ближайшем профессиональном будущем. Ниже — авторизованная литературная редакция указанного фрагмента (с сокращениями). Подготовка текста к печати — **Р.И.Ленчовского**.*

В.Х. Тогда мы вместе — с тобой, Володей Паниотто и Лёней Финкелем, обсуждали, как быть

дальше... Я советовался и с Виленом Филипповичем Черноволенко. Он предложил стать директором Республиканского научно-практического социологического центра (РНПСЦ) Украинского отделения Советской социологической ассоциации. К тому времени этот Центр существовал уже лишь юридически (фактически — без единого сотрудника). Денег на счет Центра осталось лишь на несколько месяцев зарплаты для двух сотрудников. Нужно было создавать действительно хозяйственную организацию. Идея Черноволенко показалась заманчивой и для того, чтобы получить возможность провести совместные исследования, предложенные Мелвином Коном. В общем, мы вместе, вчетвером, пришли к решению, что имеет смысл попробовать. Правление ассоциации меня поддержало, и с 1 июня 1990 года я стал директором «реанимируемого» РНПСЦ. Через какое-то время, по твоему же совету, Игорь Янченко стал первым сотрудником, которого я принял на работу, моим заместителем. Игорь занимался поиском заказчиков в сфере заводской социологии, он с этим был знаком гораздо больше, чем я... А я — в сфере формирующихся тогда политических организаций. «Народный Рух Украины за перестройку» стал нашим первым клиентом... Рух проводил некоторые опросы, Паниотто был там руководителем социологической службы. Компьютеры у них были, но не было программных средств.

Первым нашим доходом стала продажа Руху пакета программ ОСА (Обработки Социологических Анкет), который Андрей Петрович Горбачик разработал в сотрудничестве с Володиёй и передал нашему Центру для коммерческого распространения. Где-то уже с началом учебного года, в конце сентября или в октябре, мы получили

от Руха за этот пакет тысячу рублей. Фактически — благотворительный взнос Андрея Петровича. Ведь сначала, пока в октябре не появился первый заказ, чтобы выплачивать зарплату я каждый месяц на полмесяца уходил в отпуск за свой счет. С сентября нас было уже трое — секретарь Украинского отделения социологической ассоциации Наталья Витальевна Севекина стала по совместительству кассиром Центра. Тогда у нас не было никакого помещения, нигде было держать документацию, наличные деньги...

Р.Л. В комнате общественных организаций Института философии, где у Ассоциации был один небольшой стол...

В.Х. ...За которым сидела Наталья Витальевна. Да, и полочка в сейфе: наше первое храни-

лище документов и первая касса. Это то, с чего начиналась наша работа. На внутреннем рынке в 90-м году больше не удалось найти клиентов.

Р.Л. Маркетинговые исследования?

В.Х. Для них еще не существовало рынка.

Р.Л. На что же вы надеялись?

В.Х. У нас с Володиёй, как помнишь, была с 89-го года договоренность с Мелвином Коном о совместном большом исследовании, репрезентативном для Украины. Государственное финансирование, о котором первоначально договаривались, в той ситуации отпало, и единственный способ найти средства для такого исследования — это коммерческие зарубежные заказы. На этом этапе перестройки стало понятно, что такие организации, например, как Радио Свобода, «Голос Америки» и подобные им, могут заказывать у нас опросы, которые они заказывали раньше только в других странах и никогда в Советском Союзе.

Р.Л. Т.е. железный занавес к тому времени уже рухнул — вместе с Берлинской стеной...

В.Х. Как раз перед тем, как вначале 90-го года Паниотто работал с Коном в Америке.

Р.Л. А что значит — работал? Стажировался?

В.Х. По программе научного обмена IREX, которая финансировалась американцами, первой для нас подобной возможности. Кроме стажировки в Колумбийском университете, Володя смог поработать с Коном над пе-

реводом блока психологических вопросов для планируемого исследования в Украине.

Р.Л. Володя привез тогда из Штатов первый компьютер...

В.Х. Да, он там экономил на еде и другом, чтобы купить компьютер, который стал первым компьютером нашего Центра. А кроме того познакомился с одной американской аспиранткой Колумбийского университета, которая занималась советской проблематикой и обратилась к Володе за консультацией. Осенью того же года — то ли по ее инициативе, то ли по инициативе директора Исследовательского института Радио Свобода — она получила предложение организовать проведение в Украине первого репрезентативного опроса для этого института. С этим предложением она обратилась к Володе.

Р.Л. И когда началось исследование для Радио Свобода?

В.Х. Сначала нам заказали проведение методических опросов в масштабах лишь Киева и области, чтобы вообще определиться. И параллельно была задача подготовить сеть интервьюеров для всех областей, чтобы проводить опросы методом личного интервью («лицом-к-лицу»), репрезентативные для всей Украины. До того в СССР, как правило, использовались анкеты для самозаполнения. Мы в Украине стали первыми, кто стал практиковать этот метод в массовых опросах. Чтобы помочь нам в подготовке интервьюеров, в Киев приезжали Майкл Хейни и Майкл Сваффорд. Оба знали русский язык. Созданием сети и методическими интервью занимался, в основном, Володя; он по совместительству работал уже в РНПСЦ — с конца октября или начала ноября 90-го, с получением первого заказа для Радио Свобода.

Р.Л. Твоя роль?

В.Х. В этот период, 90-91-й годы и, фактически, в 92-м, моя роль была преимущественно менеджерская. Все административные вопросы лежали тогда на мне. Весной 91-го удалось получить для нашего Центра статус малого предприятия. Исполком Печерского райсовета Киева 19 мая принял решение о государственной регистрации РНПСЦ в этом статусе. Но лишь к середине ноября удалось добиться от Министерства внешнеэкономических связей внесения нашего малого предприятия в Государственный реестр участников внешнеэкономических связей и выдачи нам соответствующего свидетельства.

Кроме административных хлопот — подготовка Мелвиновского проекта. Это — перевод на русский и украинский полностью всех анкет: для основного респондента, для супруги и для детей. И разработка дополнительного блока для выяснения эмотивных компонентов ориентаций.

А в августе 91-го грянул еще путч, и во время путча Радио Свобода предложила оперативно провести репрезентативный для телефонной сети опрос мнений городского населения об этом событии. Для нас это был первый опрос уже не методического, а общественного, политического характера. Так что с завершением этого опроса для Радио Свобода, в конце августа 91-го года *мы реально стали центром изучения общественного мнения, первым негосударственным социологическим центром в Украине.*

Р.Л. И первый опрос, репрезентативный уже для всего населения Украины, — тоже для Радио Свобода?

В.Х. Да, тоже для Радио Свобода, в конце октября — в начале ноября 91-го. Все вместе — это почти полтора года становления РНПСЦ как реально функционирующего социологического центра. Тогда создавалась основа кадровой структуры будущего КМИС.

Р.Л. Что вам дало сотрудничество с Радио Свобода, кроме пополнения первоначального капитала? Каким было твое общение с Хейни и Сваффордом?

В.Х. В целом это был уникальный опыт сотрудничества, освоения методических и организационно-управленческих стандартов. И опыт коллегиально-товарищеских отношений — практически с каждым, кто к нам приезжал. С Хейни по методической проблематике работал

непосредственно Володя. В общении со Сваффордом я старался понять и практически осваивать особенности менеджерских требований западного типа. Чтобы наша работа соответствовала ожиданиям заказчиков и чтобы первое полевое исследование, которое мы готовили, не было первым блином,

который комом, чтобы оно действительно было качественным. Сваффорд был известен как социолог-политолог, специалист по Советскому Союзу, советолог. Он, конечно, хорошо был подготовлен, многое знал, читал много и часто приезжал. В 91-м году, когда мы готовили первое исследование для Радио Свобода, он был нашим консультантом. И для меня, особенно по всем менеджерским вопросам. В том числе, как получать финансы, как вести переговоры, договариваться... Масса подобных вопросов.

Р.Л. Это первая для тебя школа бизнеса...

В.Х. Естественно, я никогда этим раньше не занимался. Никаких тогда учебников у нас еще

такое правило, что когда начинается полевой этап, то приезжает их инспектор. Он ходит с интервьюерами в разных городах, смотрит, как они работают, знакомится с дневниками интервьюеров...

Р.Л. Чтоб не «липу» получить...

В.Х. Да. Но не только, чтоб не «липу», а чтобы оценить качество работы «изнутри», а также возможность дальнейшего сотрудничества. И приехал тогда в этой роли Славко Мартынюк. Он был очень доволен нашей работой. Мы же пошли тогда на беспрецедентное дело — довольно большой вопросник отпечатали на двух языках, украинском и русском.

не было. Первым моим учителем в этом деле и был Майкл Сваффорд. Хотя потом директором уже КМИС стал Володя, но все финансовые вопросы оставались за мной как президентом, опять-таки благодаря тесному общению с очень опытным в этом отношении Сваффордом.

Р.Л. И так, «первый блин — не комом»... Радио Свобода — продолжало, как я знаю, заказывать...

В.Х. 91-й год закончился для нас еще одним исследованием... У Радио Свобода было

Р.Л. То есть вы оценили ситуацию реально-го двуязычия... А на каком языке у нас проводились опросы до этого?

В.Х. До нас массовые репрезентативные опросы проводил только ВЦИОМ, его украинский филиал, руководимый Чуриловым... Естественно, на русском языке, по общесоюзной анкете... А первые результаты инспекции Мартынюка дали неожиданный для нас дополнительный заказ. Как раз после путча и в связи с подготовкой референдума о независимости стало интересоваться Украиной то американское учреждение, которое называлось Информационным Агентством Соединенных Штатов, USIA. И так как их социологи контактировали с Исследовательским институтом Радио Свобода, то они обратились к ним, а те дали очень хороший отзыв о том, как идет исследование, которое они нам заказали.

Р.Л. Это правительственные структуры, не коммерческие...

В.Х. Да, не коммерческие. Во многих странах они проводят свои опросы. Их традиционный первый вопрос, тот, который сейчас тоже задается многими: «Как Вы считаете, дела в стране в целом идут сейчас в правильном направлении или в неправильном?» С этого они обычно начинали. Это был декабрьский опрос, конец 91-го года. Хорошо его помню. Сам переводил ту анкету.

Р.Л. Это второй репрезентативный для всего населения Украины опрос?

В.Х. Да, второй репрезентативный. Это еще РНПСЦ.

Р.Л. Т.е. это еще не КМИС...

В.Х. Да, еще не КМИС. Но с развалом СССР, со всеми пертурбациями, когда началась ак-

тивная приватизация, появилась в Украине очень выгодная форма организации частных предприятий — совместные предприятия с иностранными совладельцами. Та система всяких преференций, которую получили тогда такие предприятия, как раз послужила толчком, чтобы предложить Сваффорду с стать с нами совладельцем с долевым участием в 5%. Именно в общении с ним эта идея и появилась: вместо того, чтобы платить, условно говоря (я сейчас точно не помню), 20% налогов, мы, уступая Майклу за посредничество 5%, выигрывали 10%. А 10% — это уже были деньги, которые мы могли пускать на исследования и на развитие Центра. Это уже проценты прибыли.

Р.Л. Покупка компьютеров? Для того, видимо, и стали развивать эту форму, чтобы стимулировать развитие...

В.Х. И компьютеры, и аренда помещения, все, что относится к материальным затратам. Но надо было сначала приватизировать РНПСЦ. В июле 92-го с согласия Правления тогда уже Социологической ассоциации Украины мы провели коллективную приватизацию РНПСЦ. Социологическая ассоциация как собственник Центра пошла нам навстречу, потому что коллеги понимали всю сложность тогдашней экономической ситуации. Наш Центр, состоявший к тому времени уже из девяти штатных сотрудников, преобразовался в Общество с ограниченной ответственностью «Киевский социологический центр». А в ноябре того же года общим собранием нашего Центра были приняты условия его преобразования в совместное предприятие четырех совладельцев — Володи Паниотто, меня, Лени Финкеля и Майкла Сваффорда.

Р.Л. И где-то в это же время велись переговоры с В.Брюховецким...

В.Х. Брюховецкий говорил сначала с Володи Паниотто, которого хорошо знал по работе в Народном Рухе, а потом и со мной. Он предложил нам организовать в Могилянке кафедру. На первом этапе — кафедру общественных наук, с перспективой ее разделения на специализированные кафедры, в том числе — социологии.

Р.Л. Когда В.Брюховецкий предложил вам организовать в Могилянке кафедру, вы перераспределили обязанности?

В.Х. Мы с Володи вместе решали, кто чем будет заниматься, кто что будет дальше делать, потому что уже шла организация КМИС и было ясно, что и ту, и другую оргработу потянуть было нереально. С Володи мы решили, что всю собственно организационную работу в Центре я заканчиваю с тем, что мы получаем свидетельство о регистрации КМИС как совместного предприятия, а далее эту работу передаю ему — вместе с должностью директора КМИС. Сам же приступаю к организации кафедры, где мы вместе будем читать специальные дисциплины: Володи — социологические методы, а я, сначала, общую социологию, а затем макросоциологию.

Однако, чтобы официально зарегистрировать КМИС, ему нужно было получить юридический адрес. Решить эту проблему помог Мирослав Владимирович Попович, который в то время был проректором по научной работе воссоздаваемой Киево-Могилянской Академии. Он предложил разместить наш Центр в Могилянке по договору о сотрудничестве, с тем, что мы обеспечиваем кафедру преподавателями, ...

Р.Л. ...Практику студенческую, наверно.

В.Х. Да. И подготовку дипломных работ, аспирантов, возможностью получать информацию в КМИС, готовить совместные публикации и т.д. Мы с радостью согласились. Могилянка выделила нам сначала одну комнату и юридический адрес, и *30 декабря 1992 года* был официально зарегистрирован *Киевский международный институт социологии*.

Р.Л. Это была аренда, за которую КМИС должен был платить?

В.Х. Нет, поначалу мы не платили за аренду, у нас был договор о сотрудничестве.

Р.Л. А потом было, помнится, две комнаты...

В.Х. Потом была еще одна пополам: т.е., одна кафедральная, одна КМИСовская, а одна совместная. Был такой у нас начальный период — в третьем корпусе...

Р.Л. Самом парадном, полуциркульном, что выходит на площадь!

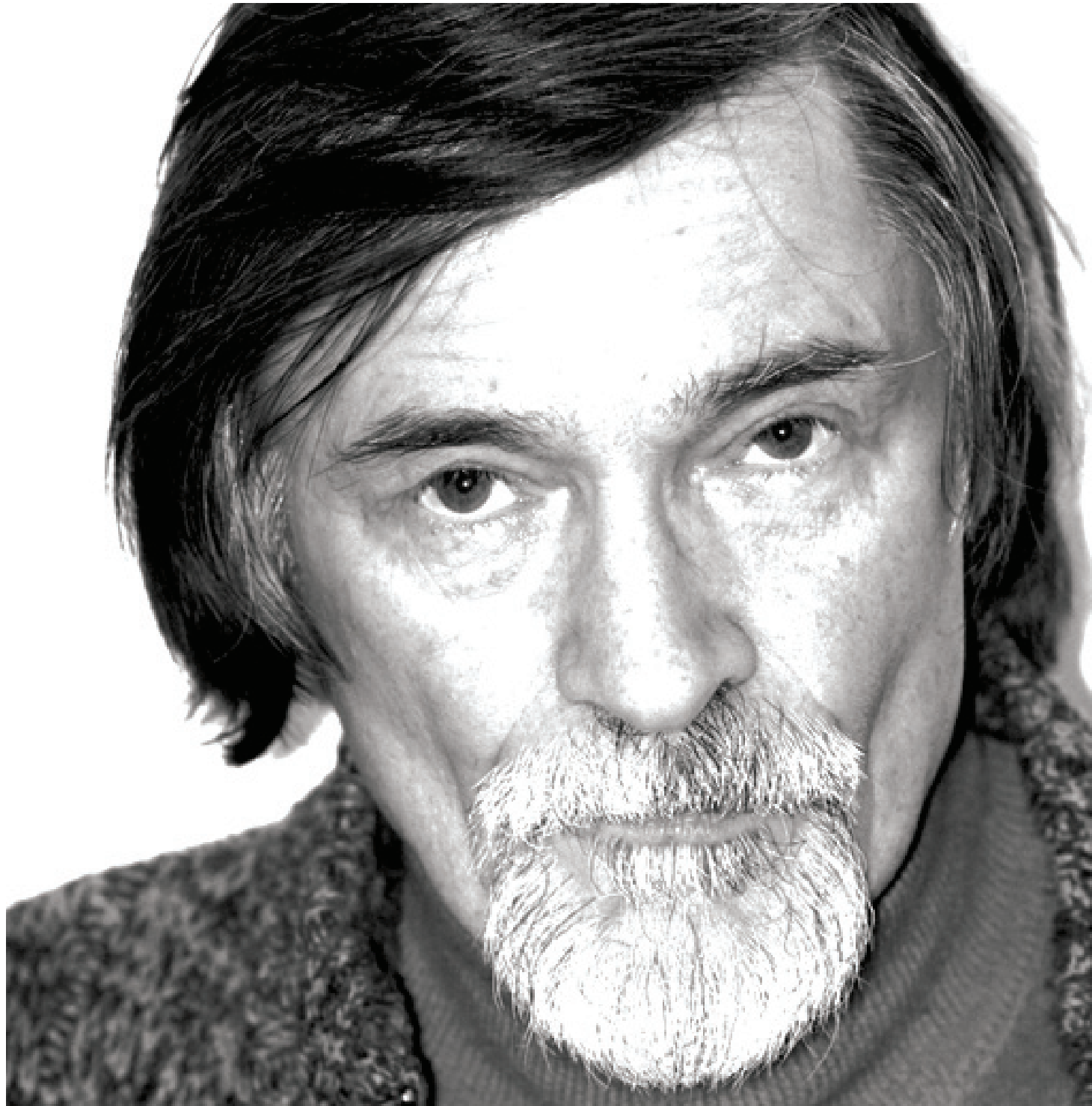
В.Х. Да, заметном...

Р.Л. А тематические интересы? Политика? Этносоциология и социолингвистика?

В.Х. Да, и это было. Но главным в первое время было завершение под руководством Кона подготовки и проведение в координации с польскими коллегами давно планируемого большого сравнительного исследования взаимосвязи социальных структур и личности в условиях радикальных социальных изменений. В мае 92-го мы сделали еще один опрос для Радио Свобода, а к осени получили второй заказ от USIA. И этого нам было достаточно, чтобы безбедно существовать, спокойно работая над проектом Кона. Работа шла, фактически, на ресурсы, полученные за три опроса и уже четвертый договор от этих очень мощных американских организаций.

Р.Л. Помню, что-то финансировал и Кон...

В.Х. Это были большие деньги — для закупки программного обеспечения для нас, для командировок в США и Польшу, на встречи для коллективного обсуждения проекта вместе с его польскими участниками, для стажировок, участия в конференциях с докладами по проекту.

Грант, полученный Коном, оплачивал консультации поляков, твою поездку на стажировку в Варшаву и Лодзь. Важнейший этап — наша совместная с ним работа, анализ непосредственно в Штатах полученных нами данных. Американские научные фонды, которые финансировали этот проект, позволяли только такие вещи. За нашу полевую работу Кон не платил. Это мы, КМИС должны были заработать на коммерческих исследованиях.

Р.Л. А в итоге нашего сотрудничества с Коном и всеми его коллегами по этому глобальному компаративистскому проекту — какая же это всё-таки школа для всех нас, при самых первых шагах РНПСЦ — КМИС... Невозможно с чем-нибудь сравнить! Не знаком ли нашей благодарности, в первую очередь, твоей и Володиной, был, кроме всего прочего, выпуск на средства КМИС (тогда, когда КМИС встал уверенно «на собственные ноги») капитального тома работ Кона и его сотрудников по этому проекту?

В.Х. Безусловно.

Р.Л. К концу темы становления КМИС сам собою возникает вопрос, который не я первый озвучиваю. Где-то я слышал, как кто-то из политиков старой закалки наезжал, что, мол, Радио Свобода и USIA — это «шпионские организации», что социологи «работают на шпионов». Нам, видимо, очень повезло с историческим моментом: во время развала СССР у КГБ были другие заботы, как бы самим спасти школу... А СБУ — был какой-то интерес?

В.Х. Нет, позже возник интерес. У политиков. Из-за конкуренции на выборах. Благодаря этой конкуренции у них появилась потребность заказывать социологам получение информации, которая их интересует и которая может быть нами собрана.

Р.Л. Что ж, это — хороший результат для нас. И для украинского общества в целом. Похоже, что без КМИС и той его предыстории, которая начиналась в РНПСЦ как первой профессиональной опросной организации в Украине, результат этот для социологов мог быть в чем-то иным, похуже... Спасибо. ■

Мелвін Кон
Екс-президент
Американської
соціологічної асоціації,
професор ун-ту
Джонса Гопкінса

ПРО СТВОРЕННЯ КМІСУ

Фрагмент доповіді «Проведення соціального дослідження за умов радикальних соціальних змін: біографія здійснюваного дослідницького проекту», що була представлена щорічному з'їзду Американської соціологічної асоціації в Пітсбурзі (Пенсільванія), 24 серпня 1992 року, як доповідь з нагоди присудження премії Кулі-Міда. Див. Соціальні структури і особистість: дослідження Мелвіна Кона та його співпрацівників, Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007, с.226–348 [Переклад цієї доповіді подається за публікацією: Doing Social Research under Conditions of Radical Social Change: The Biography of an Ongoing Research Project // Social Psychology Quarterly. — 1993. — Vol. 56. — No.1. — P. 4-20. — Прим. ред.]

Це звіт (про проект «Соціальна структура і особистість в умовах радикальних соціальних реформ — В.П.) одного учасника, що ґрунтується переважно на детальних польових нотатках та численних записах по пам'яті, зроблених недовзі після описаних тут подій.¹

Зранку після мого прибуття до Москви, Ядов сказав, що я маю розділити мій час між Москвою й Києвом задля присутності на симпозіумі в Москві, читання лекцій в обох містах і обговорення дослідження з Хмельком та Паніотто в Києві. Тому одразу ж по закінченні симпозіуму ми з дружиною вирушили нічним потягом до Києва на чотири дні.

Мої розмови з Хмельком про можливості спільного дослідження відбувалися в його кабінеті в українській філії Інституту марксизму-ленінізму Комуністичної партії Радянського Со-

юзу. Інститут був аналогом того, де на півтора десятиліття раніше Весоловський запропонував провести польське дослідження. Хмелько сказав мені, що він запропонував, а його колеги та шеф погодилися, провести дослідження соціально-психологічних чинників, які можуть сприяти чи перешкоджати розвитку "самоорганізації" — термін, приблизно еквівалентний до моєї "самостійності". Хоча я б надав перевагу іншому формулюванню проблеми. На мою думку, радянські соціологи були занадто схильні у каузальному аналізі розглядати психологічні змінні як незалежні, а соціально-структурні змінні як залежні. Я б надав перевагу говорити про взаємний зв'язок між соціальною структурою і особистістю. Але оскільки і соціально-структурні, і психологічні змінні мали бути включені в те саме опитування, це було б базою для аналізу даних.

Наступною значною подією було перебування Паніотто протягом місяця в університеті Гопкінса. Мені вдалося домогтися, щоб IREX

¹ Будучи колись навченим Білом Уайтом мистецтву ведення польових записів та маючи до цього потяг, я маю декілька сотень сторінок записів — сирі матеріали, достатні для такої спроби.

подовжив йому термін перебування і надав додаткову стипендію у розмірі тисячі доларів, більшу частину якої він витратив на комп'ютер. Хоча тоді я не здогадувався, що той комп'ютер зробить наше майбутнє дослідження можливим.

Те, що я почув у Москві про радянські методи опитувань, спонукало мене дізнатися точно, як дослідження проводяться в Україні. Жахливо, але Паніотто розповів мені, що українські дослідження відбувалися за загальним радянським зразком: не навчена, низькооплачувана жінка приносить анкету для заповнення в дім респондента і повертається через один-два дні, щоб її забрати; єдине відповідальне завдання тієї жінки — переконатися, що респондент відповів на всі запитання. Я доводив, що цей метод не може дати необхідну нам деталізовану інформацію. Після двох тижнів жвавих, часом напружених дискусій Паніотто погодився, що не матиме сенсу порівнювати дані щодо України, отримані шляхом анкетування, з даними щодо США і Польщі, зібрані в інтерв'ю. Стало зрозуміло, що мої українські колеги мають навчитися проводити опитування методом інтерв'ю, і я повинен допомогти їм навчитися.

Наступним питанням була мова. Українська практика полягала у проведенні всіх опитувань російською мовою. Знаючи, що Паніотто був консультантом Руху, української націоналістичної організації, я був здивований дотриманням такої практики. Ймовірність того, що українці можуть пручатися чи обурюватися інтерв'ю російською мовою, здавалася однією з тих речей, які більш помітні для сторонньої людини, ніж для несторонньої. Коли я запропонував надати респондентам вибір, якою мовою відповідати під час інтерв'ю, російською чи українською, Паніотто погодився, не вважаючи, що буде важко створити лінгвістично еквівалентні опитувальники. (Зараз, лише через два з половиною роки, проведення опитування двома мовами стало в Україні стандартною процедурою).

І нарешті, копітка робота з перекладом. Це було повторення зусиль Сломчинського півтора десятиліття тому, коли він перекладав американський опитувальник на польську мову. Суттєва різниця полягала в тому, що Паніотто розуміє і англійську, і польську, тому, готуючи російський переклад, він міг використовувати обидва варіанти опитувальника. На мою радість, він надзвичайно здібний до мов². Він не тільки ставив велику кількість чутливих запитань про зміст формулювань в англomовному варіанті опитувальника, але кожного разу, коли він виявляв відмінність у нюансах між англomовним та польсько-мовним варіантами запитань, майже завжди виявлялося, що в наших вимірвальних моделях ці дві версії не були цілком еквівалентними.

² На жаль, в цьому Мелвін сильно помиляється (коментар В.Паніотто)

На час від'їзду Паніотто я все ще не був певен, що українське дослідження відбудеться. Мене непокоїло те, скільки ще роботи потрібно виконати до того, як Паніотто та Хмелько зможуть здійснити високоякісне опитування шляхом інтерв'ю. Проте я впевнився, що мої українські колеги зможуть підготувати опитувальник, який повністю відповідатиме за змістом американському й польському варіантам.

Коли я приїхав до Києва в червні 1990 року, то мав на меті подивитися, чи можливо зробити українське дослідження справді реальним. Звідти я збирався поїхати до Варшави і з'ясувати, чи існують якісь перспективи нового польського дослідження.

Офіційно я перебував у Києві як представник IREX для налагодження зв'язків з Академією наук України. Ця офіційна роль забезпечила мені номер в доволі комфортабельному готелі комуністичної партії з гарантованим джерелом їжі, яку в Україні навіть тоді не так легко було придбати. Моя роль представника IREX надала мені також доступ до офіційних осіб Академії наук, що дозволило мені самому відчувати, як працює Академія під керівництвом осіб, чії академічні та партійні ролі важко було розмежувати.

Ситуація моїх колег з часу мого попереднього візиту зазнала значних змін. Хмелько став автором «Демократичної платформи» у Комуністичній партії України³, яка закликала її до

трансформації в демократичну соціалістичну партію. З цього він отримав від партійного комітету інституту ультиматум: або вийти з Демократичної платформи партії, або залишити партійний інститут. Він залишив інститут. Хмелько також все сильніше і сильніше втягувався у внутрішньопартійну політичну діяльність; він був навіть обраним на перший (і останній) частково демократично обраний з'їзд партії.

Тим часом соціологи України створили незалежну соціологічну організацію, Соціологічну асоціацію України. Хмелько був обраний її першим віце-президентом, а Паніотто — віце-президентом з міжнародних зв'язків. Асоціація заснувала дослідницький центр, який мав фінансуватися за контрактами з державними організаціями та закордонними клієнтами. Хмелько був призначений його директором, так що він отримав роботу, хоча й без гарантій заробітку чи постійної зайнятості. Паніотто поки що залишався в інституті Академії наук України, але також тісно співпрацював з Хмельком у розбудові Центру.

Для нашого дослідження — якщо воно відбудеться — такі зміни мали кілька важливих наслідків. Будь-яке наше дослідження тепер не буде частиною більшого дослідження партійного інституту. Тому ми більше не повинні були платформа у Компартії України», затвердженого Координаційною Радою Демократичної платформи в Компартії України у травні 1990 року, зазначалося: «Проект підготовлений В.Є. Хмельком у співробітництві з Є.А. Мачуським, Р.І. Ленчовським (розділи I і III), М. В. Поповичем (розділ II), Ю. В. Сенюком (розділ III). В даній редакції проекту врахована низка зауважень А.А. Колпакова, С. Л. Максимова, А.Г. Федяєва та Ю.М. Чехового.» — Прим. В. Хмелько.

втискувати наші запитання в збірний опитувальник, і мені не потрібно було надалі хвилюватися щодо того, як спонсорство партії може вплинути на відповіді людей на наші запитання. Проте це також означало, що в нас більше немає гарантованого джерела фінансування польової роботи. До того ж, і напевне важливіше, Хмелько і Паніотто мали тепер створювати опитувальну мережу із самого початку. Це величезна робота, але також і можливість створити те, що навряд чи існувало в Радянському Союзі, — дослідницький центр, який може проводити опитування шляхом особистих віч-на-віч інтерв'ю. Перспектива надзвичайно захоплююча і водночас дещо жахаюча.

Ми також вирішили, що Хмелько і Паніотто спробують отримати кошти на польову роботу із союзних та українських джерел — за «моделлю Весоловського». Ми були певні, що Ядов намагатиметься забезпечити максимально можливу підтримку з боку Академії наук СРСР, але ми не були певні, чи йому це вдасться. Набагато менше ми були впевнені, що можемо розраховувати на декларовану підтримку, одержану від посадовців української Академії наук, переважно функціонерів комуністичної партії. Ми також розглядали й інші можливості. Наші оцінки фінансових потреб були помірними — надто помірними, через те, що ґрунтувалися на попередньому українському досвіді проведення опитувань і не враховували повністю того, наскільки опитування методом інтерв'ю може виявитися дорожчим.

Я взяв на себе залучення американських джерел для фінансування тієї частини аналізу

³ Тут позначилась неповнота інформованості Кона стосовно авторства згаданого ним документу. В проекті цього документу, який мав назву «Об'єднавча Демократична платформа до XXVIII з'їзду КПРС (Демократична

даних, котра могла бути виконана в Сполучених Штатах.

З Варшави я поїхав до Мадриду на засідання Виконавчого комітету МСА та на Світовий соціологічний конгрес. Це були неприємні два тижні, тон яким задало те, що першого ж дня в Мадриді мене пограбували троє чоловіків. Засідання Виконавчого комітету були ще гіршими. Але в Мадриді відбулися дві приємніші події, які безпосередньо стосуються цієї історії.

Я познайомив Сломчинського з Паніотто. Ми всі троє усвідомлювали, і це було дещо потішно, що американець зводить разом польського та українського соціологів для спроби співпраці. Паніотто одразу зрозумів переваги польсько-українського порівняльного дослідження, він і Хмелько мали намір порівняти їхні українські дані з польськими даними 1978 року, і нове польське дослідження відповідало їхнім планам.

Другою подією стало те, що Ядов запевнив мене у цілковитій фінансовій підтримці українського дослідження. Хоча згодом обставини завадили йому дотриматися цієї обіцянки, його підтримка нашого дослідження виявилася неочіненною.

В липні 1990 року, невдовзі по тому, як я повернувся додому, я прочитав статтю в "ASA Footnotes" про зацікавленість ННФ у підтримці спільних досліджень у Східній Європі. Те, як це дійсно було, виглядало, що воно мало бути зробленим на замовлення. Однак, коли я почав працювати над заявкою, я був шокований розміром бюджету: я просив кошти на кодування та контроль за якістю обох досліджень; для при-

їзду в університет Гопкінса двох українських та двох польських колег на семестр для кожного; на комп'ютери для Києва, Варшави та університету Гопкінса; на зарплату для помічників у проведенні дослідження; на поїздки; і астрономічну суму на накладні витрати. Разом це виявилось настільки багато, що я побоювався, що сам запит такої великої суми може позбавити мене шансів отримати будь-яку фінансову підтримку взагалі. Проте, за порадою директора ННФ з соціологічних програм Мюррея Вебстера (Murray Webster), я вказав повний бюджет на усі необхідні витрати. Зрештою проект був схвалений, і ННФ надав мені близько половини необхідної суми, цілком достатньої для запуску дослідження та переконання польських і українських властей в тому, що проект відповідає науковим стандартам ННФ. Перепона полягала в тому, що тепер я повинен був подати новий бюджет в межах наданої суми, пояснивши, як я зможу здійснити дослідження за зменшені кошти, "не приносячи в жертву ні обсягу, ні якості". Як зауважила моя дружина, я повинен був довести, що був брехуном, коли спочатку повідомив ННФ, що ця робота буде коштувати вдвічі дорожче.

Моя частина була найменш складною. Я мав справу зі стабільними та усталеними установами з ефективним та добре зрозумілим механізмом прийняття рішень. Мої польські та українські колеги, тим часом, мали справу з установами в процесі дезінтеграції та новими установами, які тільки намагаються започаткувати раціональні та ефективні процедури. Або ж вони створювали свої власні установи.

Мої українські колеги зіткнулися з іще складнішими обставинами. Спочатку українське до-

слідження повинен був підтримати партійний інститут, але Хмелько цей інститут залишив. У всякому разі ця партія та її інститут перестали існувати. Потім його повинна була підтримати союзна Академія наук. Але запевнення Ядова про повну фінансову підтримку перетворилося на символічну підтримку, коли Паніотто перейшов з української Академії наук до Київського університету, і зникла можливість фінансувати дослідження шляхом переказу коштів із союзнаї Академії до української. Пізніше, коли союзна Академія була трансформована в російську, навіть символічна підтримка стала неможливою. Українська Академія наук не виявляла жодного зацікавлення у підтримці моїх колег. Усі джерела, з яких ми сподівалися отримати фінансову підтримку для польової роботи, висохли.

Проте Хмелько і Паніотто були б не вони, якщо б не були винахідливі. Вони перетворили ними ж створений дослідницький центр на успішну організацію по проведенню опитувань. Центр — це підприємство, перший офіс якого знаходився в кутку спальної кімнати Паніотто, а другий — в кутку вітальні Хмелька. Його обладнання складалося з комп'ютера, купленого Паніотто на гроші від IREX, які йому не знадобилися для проживання, коли він жив зі мною і моєю дружиною. Незважаючи на нестачу матеріальних ресурсів, Хмелько й Паніотто провели опитування для місцевих органів влади в Україні, для Дослідницького інституту Радіо Свобода, для інших західних інформаційних організацій, для Інформаційної агенції Сполучених Штатів. Польова робота в Україні дуже суттєвою мірою фінансуватиметься з прибутків, отриманих Паніотто і Хмельком при проведенні опитувань

на замовлення клієнтів. Тепер вони мають фінансову підтримку також у вигляді гранту від новоствореної установи, елегантно названої Комісією наукового і технологічного прогресу Кабінету Міністрів України.⁴ Проте Хмелько і Паніотто заощаджують цей грант, щоб через рік підтримати заплановане і потенційно безцінне повторне опитування.

Опитування на замовлення клієнтів забезпечили не лише фінансові ресурси для проведення нашого дослідження, але також й безцінний досвід проведення опитувань. Крім того, завдяки на диво щасливому збігу, вони забезпечили навчання інтерв'юерів фахівцем високої кваліфікації в особі Майкла Хейні (Michael Haney) з дослідницького персоналу Радіо Свобода.

Але нам усе ще потрібно було знайти спосіб навчити українських дослідників методам інтенсивного претесту. Я сподівався заручитися підтримкою відділу методології Інституту філософії та соціології польської Академії наук, який блискуче виконав роботу з претесту польського опитувальника 1978 року. Коли я був у Варшаві у січні 1991 року, Сломчинський і я звернулися до директора інституту з проханням, щоб головний співробітник його відділу, Анджей Вейланд (Andrzej Wejland), допоміг навчити українців методам інтенсивного претесту. Вейланд, вільно володіючи російською мовою, дуже хотів узяти в цьому участь. Директор схвалив цю роботу Вейланда як частину його звичайних служ-

бових обов'язків. Витрати для нас повинні бути мінімальними, можливо — на переїзд із Варшави до Києва, а можливо й ні...

Нам також були потрібні службові приміщення як у Варшаві, так і в Києві, затишні місця для проведення зустрічей, планування та роботи. У Варшаві до одержання грантів ми зустрічалися на квартирі когось із співробітників або в галасливих кафе. Українські колеги досі (серпень 1992) працюють таким чином, за винятком того, що в Києві набагато важче знайти навіть галасливе кафе; ми витрачали багато часу, щоб знайти місце для зустрічі. Польська група нарешті знайшла приміщення, яке оплачувалося з накладних витрат їхнього дослідницького гранту. Невдовзі українські колеги також мали отримати офіс. Нарешті вони знайшли задовільне службове приміщення для їхнього дослідницького центру на кафедрі соціології університету "Києво-Могилянська Академія", де вони обидва були призначені професорами. Ця Академія — середньовічний університет, закритий у 1817 році російським царем, а пізніше перетворений комуністичним режимом на вищу школу для підготовки політпрацівників радянських військово-морських сил, а тепер тут знову те, що мені подобається подумки називати новим середньовічним університетом. Серед інституційного безладдя деякі речі відбуваються досить добре.

Спроба вивчення соціальної психології радикальних соціальних змін виявилась надзвичайно складною, часом надзвичайно гнітючою, але все ж завжди надзвичайно цікавою. ...Спостереження за дезінтеграцією дослідницької інфраструктури в Польщі та Україні сприяло

усвідомленню суті того, що загалом відбувається з багатьма іншими інституціями. Наприклад, з нашого власного досвіду спроб забезпечити фінансування і провести це дослідження ми зрозуміли, наскільки значні бюджетні дефіцити можуть загрожувати самому існуванню навіть усталених інституцій.

Однак, дезінтеграція становить лише частину того, свідками чого нам довелося бути...

...радикальні соціальні зміни означають можливість нових типів ініціативи. Навіть виявлена моїми колегами винахідливість у подоланні численних перешкод дає нам розуміння суті того, як люди намагаються впоратися з інституційними змінами. На той час екстремальне явище — використання приватизації як засобу підтримки дослідницької діяльності, як це зробили Хмелько і Паніотто в Україні та Вейланд і Данилович у Польщі, — сьогодні не є чимось нечуваним у Східній Європі. І хоча деякі польські та українські дослідники користуються підтримкою Національного наукового фонду та Національної ради з радянських та східноєвропейських досліджень, мрією багатьох залишаються «спільні підприємства» з іноземним капіталом, які для деяких стають реальністю. ■

4 Тут деяка неточність у записах автора. Установа, яка дала грант на підтримку українського дослідження на той час (до квітня 1992 року) мала дещо іншу назву — Комітет з науково-технічного прогресу при Кабінеті Міністрів України, (Прим. ред.)

Славко Мартинюк
науковий співробітник
Дослідницького інституту
Радіо «Свобода» (пізніше
перетвореного в
компанію «Інтермедія»)

ШАЛЕНІ ПОВОРОТИ ІСТОРІЇ (з дорожніх заміток грудня 2004)

Адріан Каратницький¹ з Freedom House у березнево-квітневому випуску 2004 року Foreign Affairs пише, що «іскрою, яка запалила народну пожежу в Україні, була фальсифікація виборів. Незалежні екзит-поли 21 листопада, під час президентських виборів, показали, що Віктор Ющенко веде з 52% голосів, у порівнянні з Прем'єр-міністром Віктором Януковичем, у якого тільки 43%».

Під незалежними полстерами, які проводили екзит-пол, Каратницький мав на увазі не що інше, як Київський міжнародний інститут соціології (КМІС), і це був їх екзит-пол, який поставив під сумнів результати виборів 21 листопада і став детонатором помаранчевого вибуху.

25 грудня, під час Католицького Різдва та за день до виборів, я обідав з Валерієм Хмельком та Володимиром Паніотто, засновниками КМІС, нинішнього Zogby² України. Мої відносини з КМІСом були одним з екстраординарних поворотів історії. Вона сходить до 1991 року, коли SAAOR (Дослідження аудиторії і Громадської думки Радянського Союзу) в Парижі домовився з новою, але перспективною організацією-по-

чатківцем проводити перше такого роду національне опитування громадської думки і медіа в Україні. До цього єдиними методами на Заході у дослідженні країн за «залізною завісою» було використання методології, яку за допомогою евфемізму називали «неортодоксальною» і «непрямою». Простіше кажучи, це означало пошук і таємне наближення до радянських туристів, дипломатів, моряків і великого спектру інших відвідувачів з метою зібрати їхні думки. Результати нашої роботи зараз добре документовані, але про це іншим разом. Досить сказати, що в 1991-му я приїхав до Києва, щоб спостерігати за одним з перших face-to-face досліджень західного типу в історії України. У ретроспективі зараз ясно, що цей контракт зіграв важливу роль у становленні КМІС. Для мене це було початком довгого і плідного співробітництва. Інші проекти послідували за цим, і з часом КМІС перетворився на повномасштабну організацію дослідження громадської думки та маркетингову організацію, з незаперечною міжнародною репутацією.

Хто б міг припустити в 1991, що в кінці 2004 р. КМІС проголосить Ющенка Президентом і покладе початок ланцюга подій, який призведе до повторних президентських виборів 26 грудня 2004 року. Зазвичай мені подобається розмірковувати про шалені повороти історії. Без цього початкового контракту, можливо не КМІС вказав

¹ Адріан Каратницький — старший науковий співробітник Атлантичної Ради США, президент Freedom House, його називають «режисером помаранчевої революції» (<http://www.kp.ru/daily/23417/34712>)

² Zogby — Дослідницька організація, що проводить політичні опитування в США

би на фальсифікацію результатів виборів. Якби не підтримка КМІСу 15 років тому і десятки поїздок для формування відносин з КМІСом, ймовірно, в Україні не було б достатньо престижної організації, яка оскаржила б фальсифікацію результатів виборів з такою силою і авторитетом. Дійсно, ряд інших опитувальних компаній, використовуючи такі ж дані опитувань, що й КМІС, повідомили, що В.Янукович виграв вибори 21 листопада 2004 р. Це звичайно було результатом грубої підтасовки даних (зокрема, за допомогою некоректного зменшення ваги західних регіонів), тому що ці фірми були «куплені» за величезні суми російських грошей.

Коментар Славко Мартинюка 27 грудня 2012

Я б також хотів додати, що одним з визначальних чинників, які спонукали наш офіс в Парижі (пізніше в Мюнхені) працювати з Вашою організацією, є результати опитування вересня 1991 року, в якому міститься питання «Як Ви плануєте голосувати 1 грудня 1991 року на референдумі про незалежність?» Я передаю своїми словами це питання, точне формулювання могло бути іншим. Я пам'ятаю, що коли Ви надіслали нам результати проведеного Вами дослідження (я тоді вже був у Мюнхені), відповідь на це питання була такою, що близько 90% українців проголосували б за незалежність. Ми в Мюнхені дивилися на ці результати зі значним скепсисом. Особливо наше керівництво в Мюнхені не вірило, що 9 з 10 українців проголосували б за незалежність. Всі думали, що щось не так з вашою методологією та вибіркою. Я сказав: «Побачимо, це відмінний тест, щоб дізнатися,

чого вартий КМІС». Коли з'явилися фактичні результати референдуму, 90% — вони повністю підтвердили Ваші вересневі результати опитування. Я пам'ятаю, що зіставляв результати, область за областю, і відповідність результатів на цьому рівні була надприродно точною. Навіть демографія співпадала. Це було найкращим свідченням обґрунтованості Вашої методології, яке я міг запропонувати нашому керівництву.

Коментар В.Паніотто.

Славко Мартинюк та Майкл Хейні (теж співробітник «Радіо Свобода») багато зробили для становлення КМІСу. Але не тільки для становлення КМІСу, але й для створення стандартів соціологічних досліджень (face-to-face інтерв'ю і фокус-груп) в Україні взагалі (це спеціальна тема, яка заслуговує окремої розмови, скажу тільки що за матеріалами тренінгів, що організували для нас спіробітники Радіо «Свобода» були написані два підручники для інтерв'юєрів і захищена дисертація з фокус-груп). Описані Славком події грудня 2004, які були значним випробуванням для КМІСу, відображають ті надії, ілюзії, підозри, які багато з нас мали у той час, ці події дійсно мали шанс стати поворотним пунктом в історії України, але, на жаль, цей шанс було втрачено. ■

Алексей Левинсон
руководитель отдела
социокультурных
исследований, Левада-
Центр (Россия)

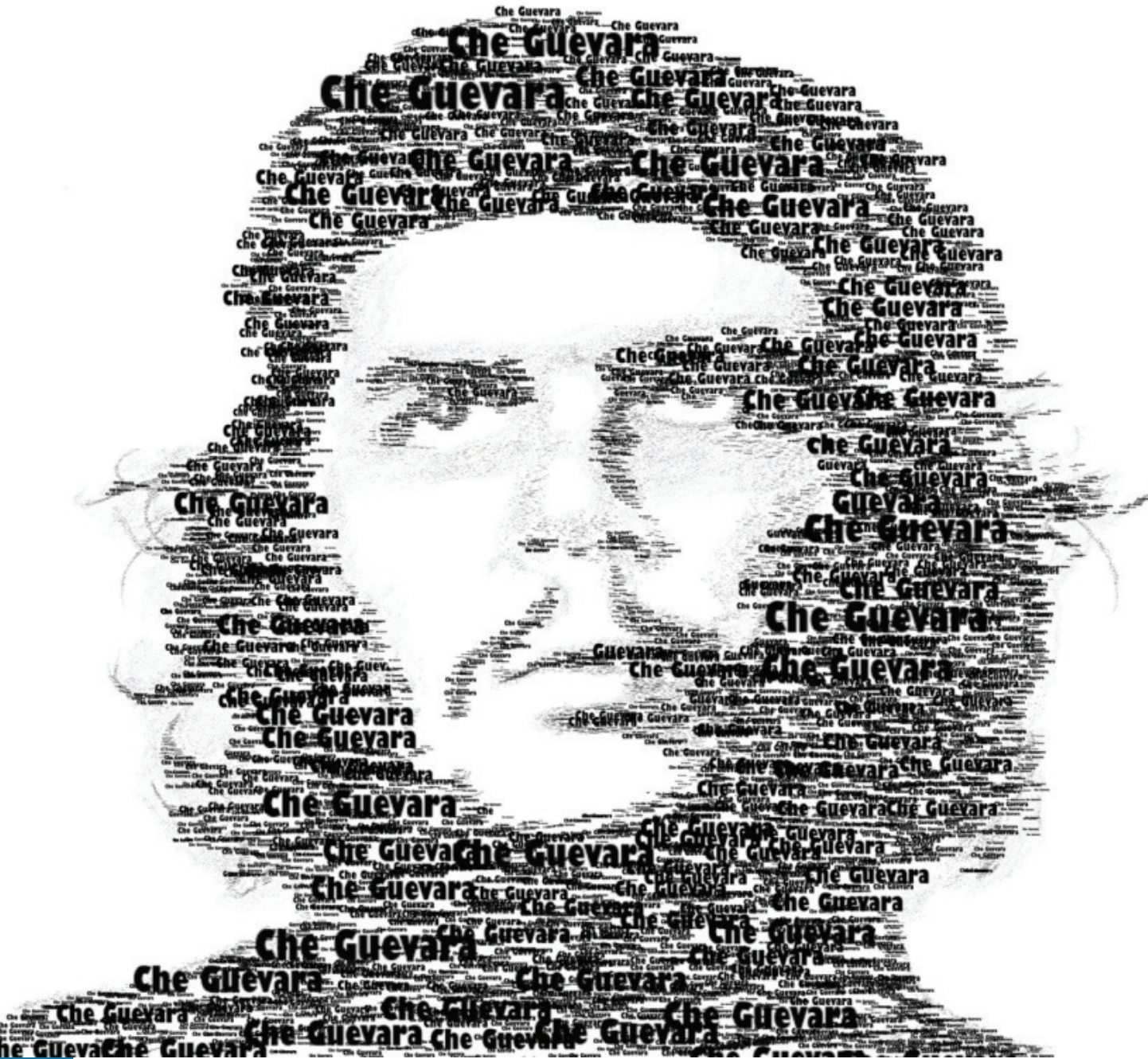
У СОЦИОЛОГИИ В НАШИХ СТРАНАХ — ГРАЖДАНСКАЯ МИССИЯ

Развитие социологии на постсоветском пространстве по необходимости начиналось как догоняющее развитие. Требовалось срочно познать как теоретические основы, так и методические приемы проведения социологических исследований. Сделать это предстояло людям, не получившим соответствующего специального образования. Эти пионеры закладывали основы современной исследовательской инфраструктуры. От того, насколько хорошо они поняли, что такое социология и социологическое исследование, зависело качество работы созданных ими исследовательских учреждений. КМИС был поставлен людьми понимающими. С тех пор институт провел множество исследований в Украине, значительная их часть получила известность за рубежом этой страны. Для международных потребителей этой информации само собой разумеется, что она соответствует международным же стандартам точности и надежности. Да и в Украине сравнительно давно привыкли к тому, что публикуемые институтом сведения стоит обсуждать по содержанию, но не в плане — можно ли им доверять или нет. При этом для множества потребителей этой социологической информации — как в Украине, так и за ее пределами — не встает вопрос, а как, какими средствами и способами собирается эта информация, какими способами проверяется.

Свидетельствуя свое уважение украинским коллегам от имени социологов, начинавших такие дела в СССР-России, мы скажем, что нам, работающим в сходных полевых, шире — сходных социокультурных обстоятельствах, понятно, каких трудов и усилий требует получение «нормального», «стандартного» результата.

Результат, похожий на «нормальный», теперь научились регулярно получать и несколько других агентств. Отличие КМИСа состоит, в частности, в том, что там то и дело придумывают новые методические приемы и ухищрения, чтобы повысить точность своих измерений.

Опросы общественного мнения, вообще говоря, это атрибут демократического общественного устройства. В демократической системе они действуют наряду со свободными выборами, свободной прессой, независимым судом и пр. На советском/постсоветском пространстве такие центры по изучению общественного мнения и возникали в моменты, когда казалось, что скоро все атрибуты демократии появятся, и появится собственно демократия как общественный строй. В Украине общество подходило к этой фазе ближе, чем в России. Но в обоих случаях оказалось, что опросы общественного мнения вынуждены действовать в условиях неполного набора условий для демократии или в условиях, когда и эти неполные предпосылки демократии под угрозой. В этих

обстоятельства на опросы общественного мнения ложится дополнительная — а временами вырастающая в основную — функция «сторожей демократии». Если в обществе потеряно доверие к органам, уполномоченным проводить выборы, если их подозревают в искажении результатов выборов, истинный результат общество надеется получить от социологов. Другой вариант: общество возлагает на социологов функцию контроля за выборами (скажем, методом экзит-поллов), и при этом рассчитывает, что это заставит отказаться от фальсификаций тех, кто делает свою политическую ставку на них.

«Оранжевая революция», каковы бы ни были сегодня ее последствия, явилась одним из крупнейших общественно-политических событий на постсоветском пространстве. Стоит вспомнить, что пусковым механизмом этих событий послужило расхождение между официально объявленными результатами голосования и теми, которые огласили социологи. Общество поверило вторым.

У социологии в наших странах — гражданская миссия. КМІС для всех социологов на постсоветских просторах — это образец не только профессионализма высшей пробы, но и образец бескомпромиссного гражданского служения. ■

Михайло Міщенко
заступник директора
соціологічної служби
Центру Разумкова
(Україна, Київ)

ЯКБИ КМІСУ НЕ БУЛО, ЙОГО СЛІД БУЛО БИ ВИГАДАТИ

Ювілей будь-якої організації — досить умовна дата, оскільки на відміну від людини, яка до свого народження не має «передісторії», Київський міжнародний інститут соціології таку передісторію має в особі його співзасновників — Володимира Паніотто і Валерія Хмелька — двох вчених, у чомусь, мабуть, різних, але яких об'єднує, насамперед, творче начало, яке визначає не лише їхнє власне життя, але й, певною мірою, життя тих, хто їх оточує та з ними працює.

Вже по тому, як Паніотто представився, коли зайшов до нашої університетської аудиторії (це було ще на початку 80-х років минулого століття): «Прізвище моє запам'ятати важко, зате легко запам'ятати ім'я й по-батькові — мене звуть Володимир Ілліч», — стало зрозуміло, що перед нами — неординарна людина з яскравим і невичерпним почуттям гумору, без якого, мабуть, нічого робити в науці. А у Валерія Євгеновича Хмелька мене завжди вражала точність формулювань і вміння «схопити» суть наукової проблеми, одночасно і «стратегічне» її бачення, і здатність вникати в деталі.

І Володимира Паніотто, і Валерія Хмелька поєднувало також небажання слідувати «накатаною колією» ідеологічних схем, чим свого часу грішила радянська соціологія. Загалом цих двох учених можна назвати «порушниками спокою» в українській соціологічній науці. Такими вони були, такими і залишаються досі. Тому не дивно, що їхні публікації викликають зацікавленість не лише науковців, але й усіх, хто небайдужий до

того, яким шляхом буде розвиватися українське суспільство. Можна сказати, що вони «приречені» були створити щось на кшталт КМІСу — інституції, покликаної втілювати їхні задуми.

Зараз важко уявити, якою була б українська соціологія, якби не було КМІСу, але однозначно можна сказати, що вона була би біднішою. Недарма у списку здобутків КМІСу часто вживається слово «вперше»: він був першою недержавною соціологічною дослідницькою установою в Україні, провів перші фокус-групи в Україні, брав участь у створенні першого в Україні Відкритого банку соціологічних даних. І цей список можна продовжувати.

«Невгамовність», пошук і застосування нових напрямів, підходів, методик дослідження — характерна риса КМІСу. Мабуть, це не завжди окупається з фінансової точки зору, але судячи з усього, без постійного пошуку нового ця організація просто не може існувати.

Можна говорити про існування «соціологічної школи КМІСу», яка виховала багатьох молодих науковців. І сьогоднішнє обличчя КМІСу вже формується не лише його керівниками, але й усіма його співробітниками, кожен з яких, без перебільшення, є цікавою індивідуальністю. У цьому сенсі можна говорити про існування своєрідної «енергетики КМІСу», яку практично неможливо описати, а можна тільки відчутти.

Тому, перефразовуючи слова Вольтера, можна сказати: «Якби КМІСу не було, його слід було би вигадати». ■

Евелин Бромет
професор Департаменту
Епідеміології Ун-та
Стоуни Брук
(США, Нью-Йорк)

ТРИ ПРОЕКТА І БОНУС

Это большая честь для меня, то что Вы хотите добавить мои комментарии к вашим празднованиям с 20-летием. Мы работали вместе на 3 исследованиях — Всемирное исследование психического здоровья населения Украины, опрос детей в возрасте до 19 лет, которые родились и выросли после Чернобыля, и опрос ликвидаторов, использовавший тот же инструмент, что и в проекте по психическому здоровью. КМИС был удивительным партнером. Все эти исследования требовали принятия сложных решений, высокого уровня контроля качества и надзора, междисциплинарного подхода к исследова-

ниям, и, самое главное, взаимного доверия и уважения. Это был восхитительный опыт. Плюс дополнительный бонус в том, что Виктория Захожая и Владимир Паниотто стали моими друзьями, которых я буду лелеять всегда. Я так благодарна вам за сотрудничество, трогательную заботу обо мне во время моих визитов в Киев, а также за вашу готовность идти на риск и создавать что-то новое. В конце концов, результаты этих исследований отражают все лучшее, что было в нашем сотрудничестве.

Желаю Вам и КМИСу всего самого наилучшего и неизменного мастерства в следующие 20 лет. ■

**HAPPY
BIRTHDAY**

Тетяна Пясковська

Якщо у минулому столітті Росію та Україну зближували музика та кіно, в цьому роз'єднують газ та політики.

Соціологія залишається нейтральною, бо спирається на цифри, а не на емоції.

КМІС та Левада-Центр (Росія) вже понад 4 роки проводять паралельне дослідження взаємовідносин України та Росії. КМІС та Левада-Центр ставлять респондентам два запитання: «Як Ви загалом зараз ставитеся до України/Росії?» та «Якими б Ви хотіли бачити відносини України з Росією?»¹

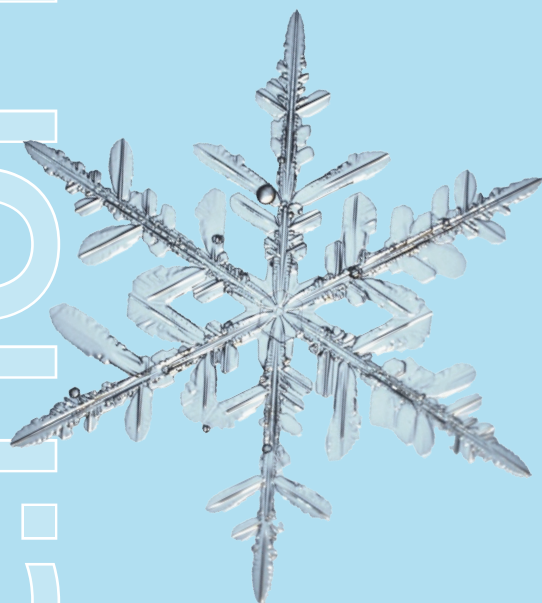
Загалом добре ставлення до Росії значно переважає в Україні, за 4 роки тільки в листопаді 2011 р. було виявлено різкий спад (з 93% до 80%). До цього (2009–2010 рр.) ситуація була стабільною та коливалася в межах 90–93%.

¹ Київський міжнародний інститут соціології з 21 вересня по 3 жовтня 2012 року провів власне опитування громадської думки. Методом інтерв'ю опитано 2043 респондентів, що мешкають в усіх областях України (включно з містом Києвом) та в Криму за стохастичною вибіркою, репрезентативною для населення України віком від 18 років. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0.95 і за дизайн-ефекту 1.5) не перевищує: 3.3% для показників близьких до 50%, 2,8% — для показників близьких до 25%, 2,0% — для показників близьких до 10%, 1,4% — для показників близьких до 5%. Всі попередні дослідження проводилися за тією ж методикою.

Дослідження Левада-Центру, що репрезентативне для дорослого населення Росії, проводилося 21–24 вересня 2012 року. Опитано 1601 респондент віком від 18 років, у 127 населених пунктах.

РОСІЯ ТА УКРАЇНА — ЛЮБОВ КРІЗЬ РОКИ

Порівняно з опитуванням лютого 2012 року, добре ставлення до Росії в Україні зменшилося несуттєво — з **86%** до **83%** (хоча різниця статистично значуща). Ситуація в регіонах також не дивує несподіванками. Найбільше позитивно налаштованих до Росії українців у Південному (91%) та Східному (90%) регіонах, найменше їх у Західному регіоні (63%). У Центральному регіоні позитивно ставляться до Росії 87%. Ставлення росіян до України завжди було прохолоднішим і коливалося більш суттєво. Різкий спад був помічений в період з березня–квітня 2008 р. по січень–лютий 2009 р. (з 55% до 29%). Після такого сильного спаду, почалося поступове зростання позитивного ставлення росіян до українців. Найвищого рівня російська приязнь сягнула в вересні 2012 року. За півроку (з лютого по вересень 2012) кількість позитивно налаштованих росіян збільшилася на 10% — з **64%** до **74%**. Ситуацію прокоментував заступник директора Левада-Центру, **Олексій Гражданкін**: «Ставлення населення Росії до України децю погіршало на початку цього року разом із ставленням до інших країн (можливо, це пов'язано з нагнітанням основними каналами телебачення страхів щодо «помаранчевої загрози» з-за кордону, у зв'язку з масовими протестами проти фальсифікації результатів виборів до Державної Думи Росії) до липня відновилося, а у вересні — досягло максимально позитивних значень з кінця 90-х років (за винятком грудневого заміру 2004 року, періоду короточасної ейфорії, пов'язаної

з повідомленням про перемогу Віктора Януковича у другому турі президентських виборів). Можливо, цей підйом пов'язаний з прийняттям Верховною Радою «Закону про мову», а також з очікуваною перемогою Партії Регіонів у виборах до Верховної Ради і, відповідно, очікуваннями продовження керівництвом України лінії зближення з Росією».

Кількість негативно налаштованих росіян зменшилася з 25% у лютому до 17% у вересні 2012 року. В Україні кількість негативно налаштованих до Росії збільшилася, але несуттєво, з 9% до 11%.

І в Україні і в Росії більшість опитаних хотіли б, щоб обидві країни були незалежними, але дружніми державами — з відкритими кордонами, без віз та митниць (в Україні — 72%, в Росії — 60%). В Україні ця кількість збільшилася за півроку на 3%, в Росії — практично не змінилася.

В Росії порівняно з лютим зменшилася кількість тих, хто хотів би мати більш ізольовані відносини з Україною — з закритими кордонами, візами та митницями — з 20% до 14%. В Україні кількість таких відповідей зменшилася несуттєво — з 13% в лютому до 11% у вересні.

Об'єднатися в одну державу протягом останніх років хотіло більше українців, ніж росіян, проте поступово ситуація почала змінюватися. Якщо півроку тому цифри зрівнялися (16% в обох країнах), то зараз бажаючих об'єднатися більше в Росії (20%), ніж в Україні (14%).

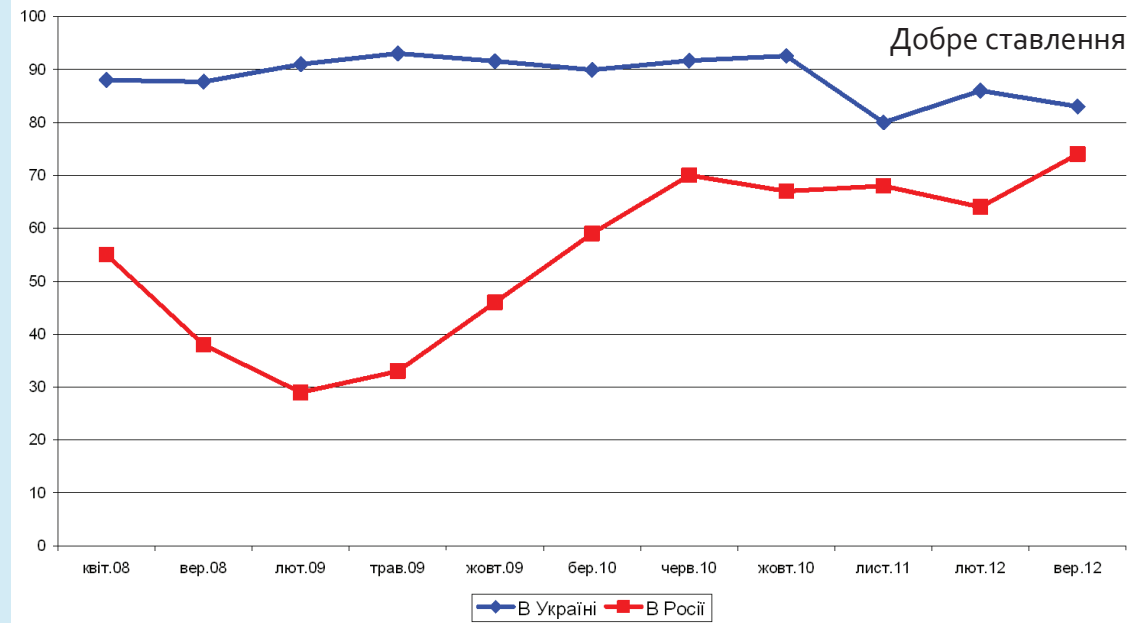
Проте життя продовжується, а разом з ним продовжує коливатися крива відносин України з Росією. Так, в дослідженні Левада-Центру, проведеному в листопаді 2012 року, кількість тих, хто добре ставиться до України, знову зменши-

лася (з 74% до 69%), а кількість тих, хто ставить погано — збільшилася з 17% до 22%.

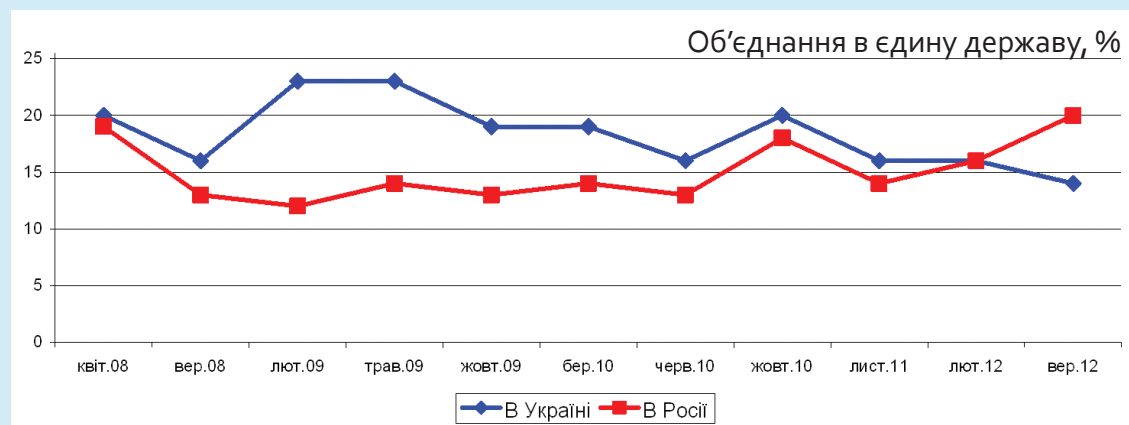
Як зазначив заступник директора Левада-Центру Олексій Гражданкін: «Нажаль, тренд

на поліпшення ставлення до України і готовність взаємодіяти з нею «на рівних», який намітився у вересні, в листопаді не продовжився».

Що саме буде «утренді» в Україні — побачимо... ■

Графік 1.
Динаміка ставлення жителів України та Росії одне до одного

Графік 2.
Динаміка бажання об'єднання в єдину державу населення України та Росії, %

Динаміка ставлення
жителів України та
Росії один до одного

В УКРАЇНІ ДО РОСІЇ ставляться, %				
Дата	Дуже добре/ В основному добре	В основному погано/ Дуже погано	ВАЖКО СКАЗАТИ	РАЗОМ
Квітень 2008	88	7	5	100
Вересень 2008	88	9	3	100
Лютий 2009	91	5	4	100
Травень 2009	93	4	3	100
Жовтень 2009	92	6	3	100
Березень 2010	90	6	4	100
Червень 2010	92	6	3	100
Жовтень 2010	93	4	3	100
Листопад 2011	80	13	7	100
Лютий 2012	85	9	6	100
Вересень 2012	83	11	6	100
В РОСІЇ ДО УКРАЇНИ ставляться, %				
Дата	Дуже добре/ В основному добре	В основному погано/ Дуже погано	ВАЖКО СКАЗАТИ	РАЗОМ
Березень 2008	55	33	12	100
Вересень 2008	38	53	10	100
Січень 2009	29	62	10	100
Травень 2009	33	56	11	100
Вересень 2009	46	44	10	100
Березень 2010	59	29	12	100
Липень 2010	70	22	9	100
Жовтень 2010	67	21	12	100
Вересень 2011	68	23	9	100
Січень 2012	64	25	12	100
Вересень 2012	74	17	10	100

«Якими б ви хотіли
бачити відносини
України з Росією?»

В УКРАЇНІ					
Дата	Вони мають бути такими самими, як з іншими державами — з закритими кордонами, візами, митницями	Україна і Росія мають бути незалежними, але дружніми державами — з відкритими кордонами, без віз і митниць	Україна і Росія мають об'єднатись в одну державу	ВАЖКО СКАЗАТИ	РАЗОМ
2008, квітень	10	67	20	3	100
2008, вересень	17	66	16	2	100
2009, лютий	8	68	23	1	100
2009, травень	10	65	23	2	100
2009, жовтень	11	67	19	3	100
2010, березень	11	67	19	3	100
2010, червень	12	70	16	2	100
2010, жовтень	10	67	20	2	100
2011, листопад	13	67	16	1	100
2012, лютий	13	69	16	2	100
2012, вересень	11	72	14	3	100
В РОСІЇ					
Дата	Вони мають бути такими самими, як з іншими державами — з закритими кордонами, візами, митницями	Росія й Україна мають бути незалежними, але дружніми державами — з відкритими кордонами, без віз і митниць	Україна і Росія мають об'єднатись в одну державу	ВАЖКО СКАЗАТИ	РАЗОМ
2008, березень	19	56	19	6	100
2008, вересень	24	52	13	11	100
2009, січень	29	51	12	8	100
2009, червень	25	55	14	6	100
2009, вересень	25	55	13	7	100
2010, січень	25	55	14	6	100
2010, травень	17	64	13	6	100
2010, вересень	16	60	18	6	100
2011, вересень	16	63	14	6	100
2012, січень	16	61	16	8	100
2012, вересень	14	60	20	6	100

ЗДОРОВЕНЬКІ БУЛИ!

«В здоровом теле здоровый дух — глупое изречение.

Здоровое тело — продукт здравого рассудка».

Бернард Шоу

Як не дивно це звучить, але здоров'я останнім часом увійшло в моду. Як сформулювали б фахівці моди — піклування про власне здоров'я зараз «у тренді».

Телебачення вчить нас, що і як треба їсти, допитливі журналісти дізнаються жажів і таємниць виготовлення різних продуктів. Реклама вчить, як і чим лікуватись, а лікарі стають шоуменами і з екранів телебачення читають лекції про здоровий спосіб життя.

Соціологи КМІС не могли пройти повз такої актуальної теми та звернулися до респондентів із запитанням: **«Що для Вас особисто означає турбота про власне здоров'я?»¹**

¹ Київський міжнародний інститут соціології з 21 вересня по 3 жовтня 2012 року провів власне опитування громадської думки. Методом інтерв'ю опитано 2043 респондентів, що мешкають в усіх областях України (включно з містом Києвом) та в Криму за стохастичною вибіркою, репрезентативною для населення України віком від 18 років. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0.95 і за дизайну-ефекту 1.5) не перевищує:

3,3% для показників близьких до 50%,
2,8% — для показників близьких до 25%,
2,0% — для показників близьких до 10%,
1,4% — для показників близьких до 5%.

«Если не будешь есть еду как лекарство, то будешь есть лекарство как еду!»

Михаил Задорнов

З'ясувалося, що на першому місці в українців правильне харчування — так відповіли 41% опитаних. Відсутності шкідливих звичок надали важливе значення 26% респондентів, для 14% турбота про здоров'я — це заняття спортом. Лише 12% покладаються на медицину і підкреслюють значення проходження медичних оглядів.

Молодість завжди відчайдушна та легковажна — турбота про власне здоров'я може почекати. Проте 33% молоді віком від 18 до 29 років вважають що треба правильно харчуватися, 31% — займатися спортом, 24% — не мати шкідливих звичок та 8% — проходити медичні огляди.

«Если не бегаешь, пока здоров, придется побегать, когда заболеешь».

Гораций

Заняття спортом значно переважає у молоді, ніж у представників старших вікових груп: серед категорії 30–39 років так відповіли 16%, найменше таких серед представників категорії 50–59 років — 5%.

Правильному харчуванню найбільше віддають перевагу представники середнього віку, 40–49 років (47%) та 50–59 років (46%).

Що для Вас особисто в першу чергу означає турбота про власне здоров'я?

	Україна в цілому, %
Правильне харчування	41.4
Заняття спортом	13.8
Відсутність шкідливих звичок	25.7
Проходження медоглядів	12.0
Інше	2.5
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	4.7
РАЗОМ	100

	чоловік	жінка
Правильне харчування	34.4	47.2
Заняття спортом	20.8	8.0
Відсутність шкідливих звичок	27.3	24.4
Проходження медоглядів	9.8	13.7
Інше	3.3	1.8
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	4.4	4.9
РАЗОМ	100	100

	Вік (6 вікових груп)					
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70 +
Правильне харчування	33.4	39.9	47.3	45.7	45.3	39.5
Заняття спортом	30.8	16.0	8.9	5.3	6.7	5.8
Відсутність шкідливих звичок	23.7	24.7	24.9	29.1	26.8	26.7
Проходження медоглядів	7.5	11.5	12.7	11.7	14.4	17.1
Інше	2.4	4.2	1.8	2.8	1.0	2.3
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	2.2	3.7	4.3	5.3	5.7	8.5
РАЗОМ	100	100	100	100	100	100

	Початкова (менше 7 класів)	Неповна середня (менше 10 класів)	РУ, ФЗУ, ПТУ після 7–8 класів	Повна середня, загальна (10–11 класів)	СПТУ, ПТУ після 10–11 класів	Середня спеціальна (технікум тощо)	Неповна вища (3 курси і більше)	Повна вища
Правильне харчування	37.8	39.8	58.8	40.8	38.4	42.8	37.0	42.2
Заняття спортом	9.5	7.5	5.9	8.9	13.0	16.0	21.7	16.7
Відсутність шкідливих звичок	28.4	22.6	17.6	26.7	31.6	21.8	27.2	28.0
Проходження медоглядів	18.9	21.5	8.8	13.6	10.7	12.3	9.8	7.6
Інше	1.4	0.0	2.9	3.3	2.3	2.2	1.1	3.1
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	4.1	8.6	5.9	6.7	4.0	4.8	3.3	2.4
РАЗОМ	100	100	100	100	100	100	100	100

Позбавленню від шкідливих звичок надають важливе значення люди віком від 50 до 59 років (29%).

«Мужчины всегда правы, а женщины никогда не ошибаются»

Дуже по-різному бачать турботу про власне здоров'я жінки та чоловіки. Правильному харчуванню віддають перевагу 47% жінок та лише 34% чоловіків. А ось зі спортом все навпаки — його обрали 21% чоловіків і лише 8% жінок. Шкідливі звички також дещо більше заважають чоловікам (27%), ніж жінкам (24%).

«Здоровье — мудрых гонорар...»

Пьер Жан Беранже

Результати дослідження не показали великої різниці у структурі погляді в залежності від освіти. Щодо правильного харчування різниця невелика. А от заняття спортом більше цінують більш освічені. Заняттю спортом найбільше надають перевагу люди з неповною вищою (22%), середньою спеціальною (16%) та вищою освітою (17%), найменше — люди з низькою освітою (7–8%%).

За відсутністю шкідливих звичок великої різниці немає, а от щодо медоглядів, то на них більше покладаються люди з низькою освітою. ■

Бажаємо, щоб здоровенькими були всі, незалежно від віку, статі та рівня освіти.

Дмитро Хуткий

ПОВАЖАЙ КУЛЬТУРУ ВБОЛІВАЛЬНИКІВ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЕКТУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЄВРО 2012

Опис

Під час ЄВРО 2012 у Польщі й Україні **проект соціальної відповідальності «Поважай культуру вболівальників»** вперше став частиною офіційної кампанії Респект. Адже якщо країна-господар прагне допомогти футбольним фанам з різних країн і ставиться до них із повагою, вони стають більш задоволеними і поведуться більш дружньо. Таким чином проект водночас сприяє гостинності та безпеці у країні-господарі.

Основними цілями проекту «Поважай культуру вболівальників» були:

- Співпраця між футбольними фанатами й іншими цільовими групами,
- Позитивні зміни у сприйнятті футбольних фанів,
- Розвиток успіху стаціонарних і мобільних посольств,
- Високоякісні інформаційні послуги,
- Налагодження якісного спілкування між цільовими групами чемпіонату.

Основними цільовими групами проекту в обох країнах були футбольні фани, їхні мережі, об'єднання та неформальні групи. Адже їм була потрібна не лише офіційна інформація, але й місцеві знання щодо можливих загроз та неформальні поради щодо транспорту, поселення та відпочинку. — І проекту вдалося задовольнити всі ці потреби. Крім того, проект був вигід-

ний і для футбольних клубів і національних ліг, оскільки вони навчилися краще задовольняти потреби й очікування фанів і при цьому уникати труднощів.

Ключовими видами діяльності були: тренінги, робота фан-посольств і фан-консулатів, інформування і консультування, поширення друкованих й Інтернет фан-путівників, а також інших інформаційних матеріалів.

З метою оцінки ефективності проекту було проведено оцінкове соціологічне дослідження, у якому були застосовані такі **методи**:

- 6 глибинних інтерв'ю з 2 координаторами проектів,
- 16 глибинних інтерв'ю з працівниками проекту (по 2 інтерв'ю у кожному гостьовому місті),
- 24 групових інтерв'ю з волонтерами (по 3 інтерв'ю у кожному гостьовому місті),
- аналіз візуальних матеріалів,
- спостереження робочих зустрічей у гостьових містах,
- опитування 403 фанів на виході зі стаціонарних посольств (близько 50 у кожному гостьовому місті),
- репрезентативне національне опитування Омнібус (1000 інтерв'ю у Польщі та 1200 в Україні),
- медіа-контент аналіз ЗМІ у червні 2012 року.

Організатори, працівники і партнери

Найважливішим Європейським партнером проекту була Асоціація футбольних прихильників Європи. Головним національним оператором проекту в Польщі був Пл.2012, який очолював Даріуш Лапінські, експерт з культури фанатів. В Україні проект очолював Ігор Гомонай, який прагне змінити фан-культуру у країні, зокрема через створення інституції фан-експертів. У гостювих містах посольства фанатів працювали завдяки зусиллям місцевих працівників та волонтерів. Проект виконувався у тісній співпраці з іноземними мобільними посольствами 12 команд-учасниць турніру.

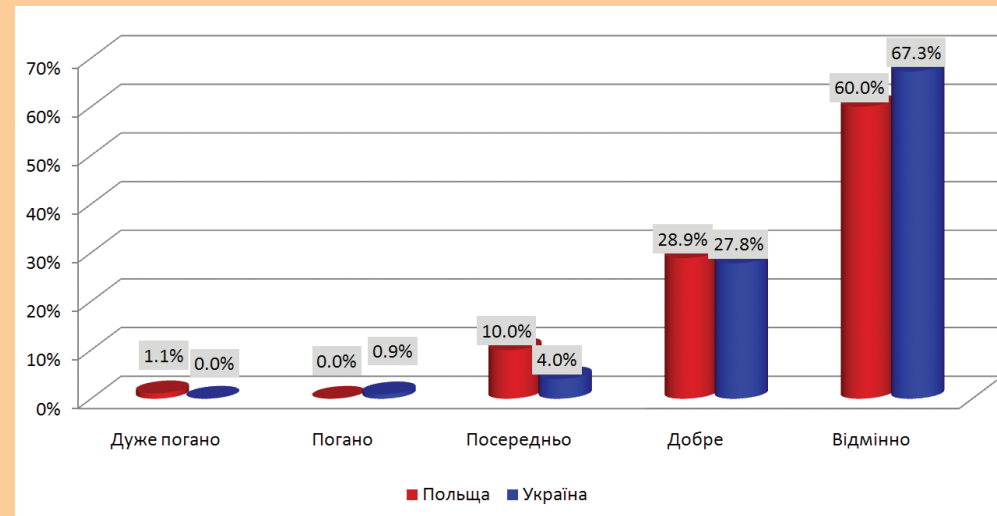
Громадська думка фанів

Як показало опитування, майже всі опитані фани — 88,9% у Польщі і 95,1% в Україні — були радше задоволені послугами, які надавали посольства вболівальників. Також фани були радше задоволені відданістю працівників фан-посольств (87,7% у Польщі та 92,4% в Україні).

Якщо порівняти відсоток задоволених цими послугами, він дорівнював 97,4% протягом Євро 2008 і цілих 99% під час Євро 2012.

Розташування посольств вболівальників сприймалось як дуже зручне 83,2% вболівальників у Польщі та 87% в Україні. Причому 85% і 81,6% в обох країнах відповідно визнали, що фан-посольства були легко впізнавані. Однак ці оцінки дещо нижчі у порівнянні з Євро 2008, коли більш ніж 90% описали наочність і доступність фан-посольств як радше або дуже хорошу.

Примітно, що фан-путівники були високо оцінені вболівальниками: безкоштовні друковані фан-путівники загалом описували як хороші або

Задоволеність послугами, які надавали Посольства вболівальників
(Відсоток фанів, опитаних на виході з посольств вболівальників у гостювих містах. Обсяг вибірки у Польщі $n_1=180$, обсяг вибірки в Україні $n_2=223$)

Кількість	Польща		Україна	
	Стационарні фан-посольства	Мобільні фан-посольства	Стационарні фан-посольства	Мобільні фан-посольства
Посольства вболівальників	4	7	4	12
Навчені і залучені волонтери	86		85	
Прямі контакти або розмови з фанами	30,100	34,200	20,000	37,500
Поширені фан-путівники	21,000	19,600	20,000	19,100
Телефонні дзвінки до гарячих ліній	1,000	915	500	490

Статистичний підсумок проекту «Поважай культуру вболівальників»

чудові, а Інтернет фан-путівники були оцінені ближче до «добре». Найсильнішими сторонами фан-путівників були зручність у користуванні й інформативність.

Дещо несподіваним виявився той факт, що порівняно мала частка опитаних фанів (21% у Польщі і 39% в Україні) шукали інформацію

поза фан-посольствами і фан-путівниками. 2/3 шукачів в Україні й 1/3 у Польщі поклалися на Інтернет, серед інших більшість запитувала друзів.

Хоча 51,5% фанів у Польщі і 61,9% в Україні оцінили допомогу посольств вболівальників і фан-путівників як приблизно таку ж, як і в інших

UEFA EURO 2012™

джерелах інформації, тільки 18,2% у Польщі і 10,6% в Україні стверджували, що інформація краща з інших джерел, тоді як 30,3% і 23,5% відповідно визнали інформацію з фан-посольств і фан-путівників як більш корисну.

Кількість мобільних посольств уболівальників протягом ЄВРО 2012 була найбільшою за всю історію їх існування.

Проект у ЗМІ. Соціальний імідж.

Речники проекту використовували кожен можливість, щоби популяризувати посольства уболівальників на прес-конференціях та під час інтерв'ю, переважно для телебачення. Відчувалося зростання зацікавлення з боку ЗМІ, однак здавалося, що журналісти просто ховали цікаву інформацію за цифрами та сенсаційними моментами і не прагнули зрозуміти суть проекту.

За результатами кількісного контент-аналізу в Україні протягом червня 2012 року серед аналізованих ЗМІ було виявлено 126 медіа-повідомлень. Пік висвітлення припадав на 28 червня (дата півфінального матчу). Серед цих повідомлень, тільки 3,2% були негативними, 79,2% були нейтральними, тоді як 17,6% — позитивними..

Досягнення, виклики, спадщина.

Досягнення

- Незважаючи на побоювання щодо жорсткої роботи міліції в Україні, турнір пройшов дуже мирно і безпечно.
- Загалом, проект «Поважай культуру уболівальників» виявився успішним і навіть перевищив очікування. Фани відчували, що їх зустрічають гостинно, допомагають і дбають,

тож вони почувалися безпечно і впевнено — усе це сприяло позитивній і дружній атмосфері між фанами, працівниками, стюардами, міліцією й іншими цільовими групами.

- Вдячність фанів, міжкультурне спілкування і святковий настрій є найкращим доказом успішності проекту.
- Завдяки діяльності проекту, багато людей, які відвідали Україну, поїхали з гарним враженням про країну і поширили ці хороші почуття серед своїх родичів і друзів, тож усе більше фанів і туристів прагнуть відвідати Україну.
- У Польщі команда проекту започаткувала тривалі партнерські соціальні проекти, зосереджені на фан-культурі. Вперше фани набули такої ваги і стали частиною громадянського суспільства.
- Основним чинником успіху проекту у Польщі була добре розвинена і віддана співпраця між операторами програми на загальноєвропейському, національному й місцевому рівнях.
- Найбільш плідною частиною підготовки працівників посольств уболівальників були візити до Швейцарії й Австрії, зустрічі з більш досвідченими фанами з Європи й регулярні тренінги для волонтерів.

Виклики

- Незважаючи на те, що у Західній Європі існують високі стандарти послуг і поваги до людей, були побоювання, що в Україні матиме місце неповага й ігнорування громадянських прав, навіть з боку влади. На щастя, ці побоювання не справдилися.
- Мирна атмосфера була порушена ворожнечою між російськими і польськими фанатами у Польщі.

- Позаяк цей проект не сприймався урядом як важливий, українська влада не надала жодної фінансової підтримки проекту.
 - Інформаційне забезпечення щодо потягів було недостатнім і запізним, непевність щодо цих та інших транспортних питань призвела до меншої кількості фанів, які приїхали на чемпіонат.
 - Занадто мало людей у гостьових країнах знали іноземні мови, особливо серед старших поколінь, тож часом люди не одразу отримували допомогу.
 - У деяких містах стадіони були розташовані задалеко від центрів міст чи фан-зон, тож треба було повідомляти фанів, що їм треба заздалегідь спланувати поїздку на стадіон.
 - Інколи фанів було так багато, що для допомоги їм усім треба було більше волонтерів.
- Спадщина**
- Працівники проекту здобули цінний досвід з допомоги різним (інколи проблемним) людям, взаємодії з міліцією, вдосконалили навички спілкування, вирішення питань й управління.
 - В Україні рух волонтерів став більш популяризований і розвинений.
 - Посольства вболівальників у Польщі були частиною більш амбітної програми «Фани

разом», щодо якої є сподівання щодо продовження її роботи у 2013 році й надалі.

- Ціла команда навчених керівників проекту може допомагати Федерації футболу України у підготовці та підтримці загальнонаціональної мережі спеціалістів з роботи з уболівальниками.
 - Створена в Україні мережа фан-експертів і волонтерів розвиватиметься і надалі.
 - У Польщі була налагоджена тісна співпраця між фанами й іншими організаціями, яка й далі працюватиме на місцях за підтримки польського уряду.
 - Проекти сприяли створенню позитивної фан-культури — це щось, що неможливо насадити згори, але тільки шляхом рівного діалогу між клубами, лігами, спортивними громадськими організаціями, фан-клубами і самими фанами.
 - Кампанія також підвищила стандарти надання послуг фанам — і це те, з чим футбольні клуби будуть змушені рахуватися у майбутньому.
- Насамкінець варто зазначити, що досі існує сильна потреба у подальшій ґрунтовній роботі з фанами і фан-організаціями, щоб зробити їх професійним партнерами влади й інших громадських організацій. ■

Володимир Паніотто

АНЕКДОТЫ О СУДЕ

С самого начала хочу предупредить, что эти анекдоты не имеют целью обидеть адвокатов, прокуроров или судей. Более того, у меня сын — юрист, а знакомство с двумя нашими адвокатами (Валентиной Теличенко и Андреем Гуком) было одним из немногих приятных обстоятельств нашей защиты в суде от обвинений от имени партии «Украина Вперед!»¹.

1.

После удачно завершившегося суда адвокат и клиент расслабились, разговорились..

— А знаете, — сказал адвокат, — я ведь в детстве мечтал стать пиратом.

— Я Вас поздравляю, — ответил клиент, выписывая чек, — не каждому удастся реализовать свою детскую мечту.

Я рассказал этот анекдот сыну, на что он заметил, что в США все ненавидят юристов, но мечтают ими стать. Если это так, то отношение к юристам порождено завистью. Собственно, это один из защитных механизмов, описанных Фрейдом и его последователями (Шибутани Т., Социальная психология, пер. с англ., М., 1969, с.73–75). Работы Адлера, Салливена, Мида и других показали, что существуют границы того, что человек способен обсуждать сам с собой, в чём он может дать себе отчёт. В процессе

¹ кто не в курсе — тут начало <http://podrobnosti.ua/power/2012/10/11/863353.html>, а тут — окончание этой истории <http://podrobnosti.ua/power/2012/11/29/873525.html>

социализации у каждого человека формируется я-концепция, представления человека о себе и о том, каким его видят другие. Обычно он стремится сохранить и поддержать свою я-концепцию (особенно, если она положительная). Если есть угроза для этой самооценки, то человек пытается её устранить, а если это не удаётся — срабатывают защитные механизмы и всё, что связано с угрозой для я-концепции, вытесняется в подсознание. Один из таких механизмов — рационализация, по-моему, это понятие уже перестало быть научным и давно стало бытовым. Лисица в басне Крылова, которая не могла дотянуться до винограда и поэтому назвала его зеленым, занималась рационализацией. Человек, потерпевший неудачу, успокаивает себя, снижая ценность того, к чему он стремился. Типичное поведение отвергнутого поклонника — «не очень-то и хотелось», «она не нашего круга» и т.п. Или еще одно суждение — «деньги вообще-то меня не очень интересуют, главное для меня — это духовное развитие». Чаще всего это говорят люди, в силу тех или иных причин не сумевшие решить свои материальные проблемы. Ниже еще несколько примеров таких анекдотов.

2.

Судья подсудимому:

— Почему вы не взяли себе защитника?

— Все адвокаты отказываются вести мое дело, как только узнают, что я действительно не брал этих пяти миллионов.

3.

В адвокатской конторе.

— 50 марок за два вопроса! — возмущается клиент. — Не слишком ли это много?

Адвокат сухо:

— Плюс двадцать пять марок за третий вопрос.

4.

Сын адвоката — сам тоже адвокат — звонит отцу:

— Отец, поздравь меня! Удача! Я выиграл то дело, которое ты не мог выиграть 10 лет!

— Эх, сынок, не скоро ты станешь адвокатом! Что ты наделал? Это дело кормило нас 10 лет.

5.

Отец учит сына:

— Все, хватит, нельзя высасывать кровь до конца.

— Почему?

— Но мы же вампиры, а не адвокаты!

6.

Кандидат на должность заполняет анкету.

Один из вопросов: «Находились ли вы под судом или следствием? Мужик честно отвечает: «Не находился».

Следующий пункт — «По какой причине? « — очевидно, предназначался для ответивших «да» на первый вопрос. Тем не менее, мужик и его заполнил: «Не поймали».

Вопросы задают не только социологи, однако никто, кроме социологов, не занимается исследованием влияния вопроса на отклонения в ответах респондента и не контролирует правильность формулирования вопросов. В данном случае отсутствовало так называемое управление (skip patterns). Существует еще не менее десяти распространенных ошибок при формулировании вопросов. Особенно опасно, когда вопросы формулируют для проведения референдума, закон совершенно не регламентирует эту процедуру (см., В.Паніотто. Чи мав Клінтон інтимні стосунки з Монікою Левінські, Або про важливість формулювання питання в референдумі Володимир Паніотто, для УП _ П'ятниця, 14 грудня 2012, <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/12/14/6979713/>)

7.

Судья говорит:

— Согласно вашей жалобе, обвиняемый сказал, что вы дурак. Это правда?

— Чистая правда.

— Тогда на что же вы жалуетесь?

Это еще один пример составления вопроса.

8.

Судья:

— Свидетель, вы должны говорить правду, одну только правду и ничего кроме правды.

— Да, господин судья.

— Что в таком случае вы можете сказать по обсуждаемому делу?

— А что можно сказать при таких ограничениях?

9.

На судебном заседании.

— Гражданка Дроздова, мы рассматриваем ваш иск к гражданину Березкину.

Говорите суду всю правду, только правду, — предупреждает судья.

— Это в моих интересах, гражданин судья, клянусь.

— Когда был этот случай изнасилования?

— Этот? Он был все лето!

10.

— Вы продолжаете утверждать, что обвиняемый назвал вас дураком?

— Да, гражданин судья. Правда, он это сказал не прямо, а иносказательно. Он сказал: «Что касается интеллекта, то мы с вами на одном уровне».

11.

— Ваша честь, — сказал адвокат, — разве можно назвать действия моего подзащитного ограблением? Как установило следствие, он сказал буквально следующее: Пожалуйста, сэр, сжальтесь надо мной, помогите бед-

ному несчастному человеку, который очень голоден и не может найти себе работу. Все, что у меня есть в этом мире, — только этот пистолет.

12.

Судья задает вопрос свидетелю:

— Вы подтверждаете, что обвиняемый живет с этой дамой, как муж с женой?

— Нет, ваша честь. Намного лучше.

13.

— Вы приговариваетесь к штрафу в пятьсот рублей. Надеюсь, это отучит вас обкрадывать телефоны — автоматы.

— Понятно, гражданин судья. Скажите, а можно уплатить штраф двухкопеечными монетами?

14.

— Как ты думаешь, хорошо ли знать свою судьбу заранее?

— Не знаю, наверное, хорошо.

— Вот мой дед заранее знал, в какой день умрет. И даже час приблизительно.

— Ему что, гадалка сказала? Или экстрасенс?

— Какая там гадалка! Судья!

15.

— Свидетель! — говорит судья. Я прошу вас на минуту забыть, что вы работаете в Госкомстате, и говорить суду только правду.

Статистики, как и социологи, страдают от недоверия к их данным. Думаю, это проявление более общей закономерности — надежными люди считают данные, которые им нравятся.

16.

— Вы обвиняетесь в том, — говорит судья, — что ударили свою жену тарелкой по голове. Неужели вам ее не жалко?

— Как не жалко! Тарелка была совсем новая.

Очень типичная ошибка при формулировании социологических вопросов: социологи, задавая вопрос, думают одно, а респонденты — другое, они понимают вопрос совсем не так, как хотели бы социологи.

17.

Дама заходит в оружейный магазин.

— Мне, пожалуйста, небольшой пистолет, чтобы носить вот в этой сумочке.

— Вам для защиты?

— Нет, для защиты я найму адвоката.

Завершая этот краткий обзор судебных анекдотов, предлагаю за праздничным столом поднять тост за адвокатов, которые делают нашу жизнь защищенной. ■

